

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för orientaliska och afrikanska språk

FÖRÄNDRING AV UTTRYCKLIGHET VID ÖVERSÄTTNING
FRÅN ARABISKA TILL SVENSKA

SAMMANDRAG

Uppsatsens syfte är att undersöka om graden av uttrycklighet höjs vid översättning av en text för att pröva den hypotes som säger att så är fallet. I undersökningen jämförs en arabisk originaltext med motsvarande svenska översättning med avseende på skillnader i graden av uttrycklighet. Materialet som studeras är utdrag från *bayna al-qaṣ-rayn* av Naguib Mahfouz och den svenska översättningen *Mellan de två slotten*. Undersökningen finner ett antal skillnader vilka beskrivs och analyseras för att fastställa vad som orsakar dem. En del av skillnaderna är av sådan art att de stödjer undersökningens hypotes vad gäller de undersökta texterna.

INNEHÅLL

Sammandrag	2
1 Bakgrund	4
2 Syfte	5
3 Hypotes	6
4 Material	6
5 Metod	7
6 Tidigare forskning	8
7 Teori	9
7.1 Översättning	9
7.2 Översättningsprocessen	10
7.3 Universella kännetecken	11
7.4 Uttrycklighet	11
7.5 Cohesion & Coherence	12
8 Analys	14
8.1 Textindelning och konjunktioner	14
8.2 Pronomen	18
8.3 Hyponym och hyperonym	22
8.4 Kulturspecifika tillägg	25
9 Slutsats	28
Litteraturförteckning	30

I BAKGRUND

Då jag under mina språkstudier konfronterades med översättningar tyckte jag mig notera att det fanns skillnader mellan originaltexterna och deras motsvarande översättningar. Tydligast syntes skillnaderna i studierna av bibelhebreiska där ett moment under grundkursen var att jämföra den hebreiska bibelns originaltext med olika översättningar och att jämföra de olika översättningarna med varandra.

Traditionellt har översättningar beskrivits med termerna ordagrann respektive fri, och typen av översättning har ansetts bero på faktorer som har med källtextens art, författarens och översättarens syften samt översättningens publik att göra (Nida 1964:156). En ordagrann översättning är källspråksorienterad, vilket innebär att målspråkets grammatik visserligen används men att varje ord i källtexten översätts var för sig till ett motsvarande ord i måltexten utan hänsyn till dess betydelse i källtexten. En fri översättning är däremot målspråksorienterad och strävar efter en motsvarighet på global nivå (Dickins m.fl. 2002:16). Global innebär i det här sammanhanget att betydelsen av källtexten som en helhet ersätts med motsvarande betydelse uttryckt på målspråket i måltexten.

Ett annat sätt att beskriva översättningar på är med bibelöversättaren Eugene Nidas begrepp *formell* respektive *dynamisk ekvivalens*. Nida menar att eftersom det inte finns några språk som är identiska med varandra vad gäller deras motsvarande symbolers betydelse eller hur symbolerna kombineras så finns det inte heller några exakta översättningar. Då en översättning inte kan vara exakt måste den sträva efter närmast möjliga ekvivalens och det finns alltså två sorters ekvivalens. En översättning som strävar efter formell ekvivalens fokuserar på källtextens innehåll och form och försöker återskapa dess formella element genom att bland annat översätta varje ord i källtexten med ett ord av samma ordklass i målspråket, att bevara källtextens fraser, meningar och styckeindelningar samt att vara konsekvent i översättningen av varje ord. Motsatsen till formell ekvivalens är dynamisk ekvivalens och en sådan översättning fokuserar på det intryck läsaren får av måltexten. Genom att översättningen försöker uttrycka sig så naturligt som möjligt på målspråket strävar den efter att göra samma intryck på läsaren av måltexten som källtexten gör på sin läsare (Nida 1964:159 ff).

Det jag tyckte mig notera var alltså hur fria översättningar ofta är och hur de uppvisar en dynamisk ekvivalens. Att det förhåller sig så är naturligtvis ingen nyhet men hur och varför det gör det är värt att studera och det är vad översättningsvetenskapen sysselsätter sig med.

Enligt Wolfram Wilss kan översättningsvetenskapen delas upp i översättnings-teori och språkparsjämförande översättningsforskning. Den språkparsjämförande översättningsforskningen kan i sin tur delas upp i tillämpad översättningsvetenskap, vilken undersöker undervisning och inläring av översättning, deskriptiv översättningsvetenskap, vilken med utgångspunkt i lingvistikens undersöker översättningsproblem för ett givet språkpar, samt allmän översättningsforskning vilken studerar universella regelbundenheter vid översättning (Ingo 1991:12 f efter Wilss 1982:94 ff).

Baserat på mindre undersökningar och flera forskares allmänna observationer hävdar översättningsvetaren Mona Baker att det finns universella kännetecken (*universal features of translation*) som kan observeras i översatta texter snarare än i originaltexter. De universella kännetecknens förekomst beror inte på påverkan från specifika lingvistiska system utan verkar snarare vara förbundna med själva översättningsprocessen. Ett av kännetecknen som Baker identifierar är att översatta texter uppvisar en markant högre grad av uttrycklighet (*explicitness*) jämfört med källtexter och originaltexter (Baker 1993:243). Som stöd för sitt påstående hänvisar Baker till bland annat Shoshana Blum-Kulka som gör antagandet att uttryckliggörandet (*explicitation*) är en naturlig del av översättningsprocessen (Blum-Kulka 1986:21).

2 SYFTE

Uppsatsens syfte är att undersöka om en översättnings måltext uppvisar en högre grad av uttrycklighet jämfört med dess källtext, och att analysera och beskriva de översättningsstrategier som eventuellt orsakar skillnader i graden av uttrycklighet, för att pröva hypotesen som säger att så är fallet.

3 HYPOTES

Uppsatsen har som arbetshypotes att en översatt text uppvisar en högre grad av uttrycklighet jämfört med källtexten. Hypotesen grundar sig på Blum-Kulkas antagande som säger att högre uttrycklighet är en inneboende egenskap hos översättningsprocessen och på Bakers påstående om att en översatt text har en högre uttrycklighet jämfört med dess källtext.

Genom att utföra undersökningen kan hypotesen styrkas eller motsägas men naturligtvis inte bevisas.

4 MATERIAL

Materialet som uppsatsen undersöker är fyra kapitel ur *bayna al-qaṣrayn* och dess översättning till svenska. Romanen *bayna al-qaṣrayn* skrevs av Naguib Mahfouz år 1956 och gavs ut som den första boken i den så kallade Kairo-trilogin. Kerstin Eksell översatte romanen från arabiska till svenska 1990 och den svenska översättningen bär titeln *Mellan de två slotten*.

De fyra kapitlen som undersöks är nummer 1, 2, 15 och 19 och de återfinns på sidorna 5-16, 85-91 respektive 115-121 och omfattar alltså ungefär tjugofem sidor text. Motsvarande textstycken i den svenska översättningen återfinns på sidorna 5-17, 94-99 respektive 124-129.

Valet av undersökningsmaterialets titel är att betrakta som slumpmässigt. Eftersom uppsatsen undersöker ett fenomen som enligt bakgrunden är universell vid översättning så skall inte valet av text ha någon betydelse för undersökningens resultat. Uttryckliggörande är dessutom en universell strategi som tillämpas under översättningsprocessen av både den som lär sig ett språk samt av professionella likväl som icke-professionella översättare (Blum-Kulka 1986:21). Därför skall inte heller det indirekta valet av översättare som valet av titel innebär påverka resultatet av undersökningen.

Trots att textvalet inte skall vara avgörande för undersökningens resultat så har ändå textavsnitt med skiftande karaktär valts ut för att ge variation vid läsningen. De två första kapitlen är en exposition med beskrivningar av den miljö som romanen ut-

spelar sig i och av de karaktärer som händelserna kretsar runt. I kontrast till det innehåller de två senare kapitlen mer av handling och framför allt mer dialog.

Romanens handling kretsar kring en familj i Kairo under första världskriget. I det första kapitlet presenteras den av sin make helt dominerade Amina, frun i familjen, och hennes värld som är begränsad till familjens hus vid gatan *bayna al-qaşrayn*. Kapitel två introducerar Ahmed Abd al-Gawwad. Han är Aminas make och husets tyranniske herre. Här ges också en beskrivning av relationen mellan Ahmed och Amina och resten av familjen samt av det liv som Ahmed lever utanför husets väggar. Det är ett liv fyllt av vin, kvinnor och sång samt sena kvällar på Kairos kaféer. Den Ahmed som deltar i festligheterna och som är känd av sina vänner är inte samme person som den despotiske Ahmed som hans familj känner. Kapitel femton utspelar sig hemma hos en av Kairos primadonnor och det är en dialog mellan henne och hennes beundrare Ahmed. Kapitel nitton inleds med en dialog mellan Amina och hennes son Fahmi. Fahmi går i giftastankar och försöker övertala sin mor att fria åt honom. Utanför dörren tjuvlyssnar lillebror Kamal som senare på kvällen avslöjar Fahmis planer för systrarna Aisha och Khadija.

5 METOD

Metoden som tillämpas för att genomföra uppsatsens undersökning är att den arabiska originaltexten och den svenska översättningens måltext placeras sida vid sida och läses parallellt. Dessförinnan produceras en översättning vars karaktär kan beskrivas som liggande mellan linjär och ordagrann. Översättningen används som ett hjälpmedel under jämförelsen av undersökningsmaterialets två texter.

Under läsningen av de två textmassorna görs försök att observera skillnader som kan ha att göra med höjning eller sänkning av graden av uttrycklighet. Om några skillnader observeras kommer dessa att beskrivas och deras orsaker kommer att undersökas för att se huruvida de kan bero på översättningsprocessen eller på andra faktorer.

6 TIDIGARE FORSKNING

Översättningsvetenskapen är fortfarande en ung vetenskap. Översättningar har förvisso studerats länge men fokus har då legat främst på måltexten och synvinkeln har varit praktisk och skönlitterär. Själva översättningsprocessen, och då också källtexten, började inte uppmärksammas på allvar förrän på 1950-talet då det som kallades översättningsteorin och som senare skulle benämnas översättningsvetenskap uppstod. Översättningsvetenskapen kan som nämnts ovan delas in i mindre delområden, vilket innebär en stor variation av forskningen inom det nästan oupptäckta området (Ingo 1990:9 ff).

I likhet med alla andra vetenskaper måste översättningsvetenskapen vara inriktad på att leta efter regelbundenheter. Genom att leta efter likheter bland enskilda fall och sedan generalisera utefter dessa kan forskningen göra framsteg (Chesterman 2004:33). Ett sätt för översättningsvetenskapen att ta ett steg bortom studiet av enskilda fall är att leta efter översättningens så kallade universella kännetecken. Letandet efter universella kännetecken sker genom att försök görs att observera skillnader mellan två motsvarande textmassor. Antingen jämförs en översättnings måltext med dess källtext eller så jämförs en översatt text med en motsvarande oöversatt text skriven på översättningens målspråk. Skillnaderna testas därefter på olika sorters textmassor för att avgöra hur pass universella de är (Chesterman 2004:39 f).

Flera möjliga universella kännetecken för översättning har föreslagits under den korta tid som forskning bedrivits på området. Startskottet för letandet efter det universella kännetecknet som innebär en högre grad av uttrycklighet verkar ha skett i och med att Shoshana Blum-Kulka presenterade sin hypotes om att uttryckliggörandet är en naturlig del av översättningsprocessen (Blum-Kulka 1986:21). Sedan dess har en handfull undersökningar gjorts där översättnings måltexter jämförts med källtexter. Texter på flera olika språk har undersökts, men ingen av dessa undersökningar har berört arabiska varken som källspråk eller målspråk. Undersökningarnas resultat skiftar, men samtliga tyder på att översatta texter uppvisar en högre grad av uttrycklighet (Pápai 2004:144).

Vilma Pápai genomförde själv en undersökning där hon jämförde en korpus bestående av engelska originaltexter med motsvarande ungerska översättningar samt

en referenskorpus bestående av ungerska originaltexter. Undersökningen identifierade 16 uttryckliggörande strategier vilka kan vara värda att ha i minnet vid liknande undersökningar. Resultatet av undersökningen blev att det finns en tydlig tendens att översättning från engelska till ungerska medför en höjd grad av uttrycklighet vilket därmed styrker Blum-Kulkas hypotes (Pápai 2004:143 ff).

7 TEORI

Denna uppsats skrivs inom ämnet arabiska, men uppsatsen berör även, förutom arabiska, översättningsvetenskapens område. Därför är det nödvändigt att innan själva analysen först beskriva vad översättning är och hur översättningsprocessen fungerar samt att placera in uppsatsen i sitt rätta sammanhang. Dessutom är det nödvändigt att klart definiera flera av de begrepp som är relevanta för undersökningen.

7.1 ÖVERSÄTTNING

Översättning kan definieras som överföring av information från ett *källspråk* till ett *målspråk* (Ingo 1991:20). Innebörden av begreppen källspråk och målspråk torde vara uppenbar. Då information uttrycks på ett källspråk kallas den således *källtext* och likaså kallas överförd information uttryckt på ett målspråk för *måltext*. Denna definition av översättning är användbar men inte oproblematiske.

Länge, förmodligen lika länge som människor har ägnat sig åt översättning, har det påståtts att översättning egentligen är något omöjligt. Anledningen till sådana påståenden hänger ihop med att krav ställts på att en texts form och betydelse skall bevaras vid översättning och att ingen förlust eller tillägg av information får ske. Att kräva att formen skall bevaras är naturligtvis rimligt då det gäller översättning av vissa typer av texter som till exempel meterbundna dikter, men utan att lätta något på kraven återstår bara att instämma i påståendet att översättning är omöjlig (Ingo 1991:16). Med den moderna översättningsvetenskapens syn som fokuserar på överföring av betydelse är det dock möjligt att säga att översättning i praktiken är möjlig.

7.2 ÖVERSÄTTNINGSPROCESSEN

Rune Ingo presenterar en tredelad modell av översättningsprocessen. De tre delarna är analys, överföring och bearbetning. Genom analys av källtexten skapas en källspråklig mellanstruktur som överförs till en målspråklig mellanstruktur som i sin tur genom bearbetning resulterar i en måltext. Med undantag för den nedan beskrivna förberedande textanalysen så behandlar de tre delarna inte hela texten utan det normala är att de tre processdelarna tillämpas på kortare avsnitt såsom fraser, meningar och stycken. Processdelarna är dessutom inte så separerade som modellen vill påvisa utan de hänger ihop och för varje textavsnitt som översätts så växlar översättaren mellan de olika delarna (Ingo 1991:92 f).

Analys av källtexten ur flera olika synvinklar syftar till att hjälpa översättaren att vid överföringen ersätta källtextens betydelse så exakt som möjligt med motsvarande betydelse i måltexten. En första förberedande textanalys där översättaren läser igenom hela texten flera gånger underlättar eftersom det hjälper översättaren att förstå hela texten och gör att den känns bekant under översättningen.

Genom semantisk och grammatikalisk analys klargörs betydelsen respektive det inbördes förhållandet mellan textens beståndsdelar, det vill säga fraser, ord och morfem.

Trots betoningen på överföring av betydelse så är också stilen värd att beaktas vid översättning, eftersom den är förknippad med textens syfte och funktion. Genom en analys av källtextens stil kan översättaren skapa motsvarande stil i måltexten.

Den pragmatiska analysen är slutligen till för att säkerställa att måltexten fungerar på samma sätt i den miljö där den är avsedd att läsas som källtexten gör i miljön där källtexten är avsedd att läsas (Ingo 1991:93 ff).

Efter analysen bör översättaren ha textens betydelse formulerad som kärnsatser på en mellanstrukturnivå. Kärnsatser är grundläggande påståendesatser vars typ inte själva kan härledas men ur vilka språkets alla andra satstyper härleds (Ingo 1991:97). Överföringen sker sedan på mellanstrukturnivå. Enligt Rune Ingo är överföringen den del av översättningsprocessen som är minst undersökt. Exakt hur överföringen går till eller vad som händer i översättarens hjärna verkar vara svårt att förklara. Däremot är det klart att det under överföringen inträder en mängd olika förändringar av texten.

Ingo tvivlar på att det är möjligt att kartlägga alla förändringar som uppstår vid översättning men, han förespråkar att forskningen tar sig an problemen med ett objektivi-
synsätt (Ingo 1991:165 ff).

Bearbetningsdelen av översättningsprocessen skapar en måltext utifrån den av överföringsdelen skapade målspråkliga mellanstrukturen. Då översättaren skapar måltexten måste hänsyn tas till både målspråkets regler och till källtextens textstrategi, det vill säga sätt att ordna kärnsatser. I detta läge kommer även stilmässigheten in i bilden igen, då den är nödvändig för att kunna placera texten på en stilmässig nivå som motsvarar källtextens nivå (Ingo 1991:216 ff).

Ett flertal förändringar inträder som sagt under översättningsprocessens överföringsdel. Dessutom är det rimligt att anta att förändringar även sker i bearbetningsfasen på grund av dess strävan att anpassa texten till målspråket. Översättningsprocessens delar är ju också så pass sammanvävda att det kan vara svårt att spåra exakt när en förändring har introducerats. Målet med denna uppsats är trots det att försöka reda ut vilka förändringar som beror på översättningsprocessen och vilka förändringar som har andra orsaker.

7.3 UNIVERSELLA KÄNNETECKEN

Mona Baker var den som först använde termen *universal features of translation* och hon definierade den som

features which typically occur in translated text rather than original utterances and which are not the result of interference from specific linguistic systems (Baker 1993:243).

I brist på befintlig svensk terminologi används i denna uppsats den direktöversatta termen *universella kännetecken för översättning*.

7.4 UTTRYCKLIGHET

På engelska används begreppen *explicitation* och *explicitness* för att referera till det

universella kännetecknet för översättning som denna uppsats behandlar. Även dessa begrepp förses här med de svenska direktöversatta orden *uttryckliggörande* och *uttrycklighet*.

Mona Baker ger själv ingen exakt definition trots att det var hon som först beskrev uttrycklighet som en universell egenskap för översättning. Istället hänvisar hon till Blum-Kulkas uppsats. Hon exemplifierar också genom att visa hur det till en kort sats i en text fogats omfattande bakgrundsinformation då texten översattes från engelska till arabiska.

Vilma Pápai ger däremot en definition av uttryckliggörande som hon använder i sin undersökning av texter översatta från engelska till ungerska och som lyder:

explicitation is a translation technique involving a shift from the source text (ST) concerning structure or content. It is a technique of resolving ambiguity, improving and increasing cohesiveness of the ST and also of adding linguistic and extra-linguistic information. The ultimate motivation is the translator's conscious or subconscious effort to meet the target readers' expectations (Pápai 2004:145).

Det är ovanstående definition som avses då orden uttrycklighet och uttryckliggörande används i denna uppsats.

7.5 COHESION & COHERENCE

Denna uppsats frågeställning har sitt ursprung i påståendet att uttryckliggörande är en universell strategi inneboende i översättningsprocessen och som Shoshana Blum-Kulka för fram i sin artikel *Shifts of Cohesion and Coherence in Translation*. Blum-Kulka ser uttryckliggörandet som en effekt av ändringar av vad som på engelska kallas *cohesive markers* (Blum-Kulka 1986:18).

Cohesion är det nätverk av explicita markörer av olika slag som binder samman en text, skapar relationer mellan dess olika delar och ger läsaren vägledning om hur texten skall tolkas. Lingvisterna Michael Halliday och Ruqaiya Hasan har i engelskan identifierat fem typer av *cohesive devices*: *reference*, *substitution*, *ellipsis*, *conjunction*

och *lexical cohesion* (Baker 1992:180).

En referens innebär att ett textelement syftar på ett annat textelement som redan har introducerats eller som kommer att introduceras och den tvingar läsaren att leta i den omgivande texten efter vad det syftar på. Den vanligaste formen av referens är pronomen som syftar tillbaka på något som introducerats tidigare i texten.

Då ett textelement med en mer generell betydelse ersätter ett annat kallas det substitution. En ellips utelämnar ett underförstått textelement och är besläktad med substitution på så sätt att ett textelement kan sägas ersättas av ingenting alls.

Referens, substitution och ellips är alla olika sätt att tvinga läsaren av en text att själv tillhandahålla utelämnad information. Konjunktioner är däremot till för att koppla ihop textens olika delar och på så sätt hjälpa läsaren att tolka och förstå texten såsom dess författare avser.

Lexical cohesion innebär slutligen att sammanhang skapas genom användning av ord vars betydelser antingen genom *reiteration* eller *collocation* är relaterade till varandra. Reiteration kan vara användning av en synonym, generell term, hyponym eller helt enkelt en upprepning då ett tidigare introducerat element nämns igen. Collocation kan vara i princip vad som helst så länge dess betydelse på något sätt, som läsaren kan uppfatta, är relaterad till det tidigare nämnda elementet (Baker 1992:181 ff).

I samma andetag som ordet cohesion nämns brukar även ordet *coherence* komma på tal eftersom de båda har att göra med att skapa sammanhang i en text och att skapa relationer mellan dess olika delar. Till skillnad från cohesion, som skapar sammanhang genom formella markörer i texten, så skapar coherence sammanhang genom läsarens tolkning av textens betydelse. Det rör sig alltså inte om element i texten som objektivt kan urskiljas som sammanhangsskapande, utan coherence bygger enbart på läsarens subjektiva uppfattning av texten (Baker 1992:218). En text kan helt sakna cohesive markers men ändå vara begriplig tack vare att den har coherence. Tvärtom kan en text också vara full av cohesive markers men om den saknar coherence så är den ändå bara en nonsenstext.

8 ANALYS

Analysen som här följer är en redovisning av de typer av förändringar med avseende på uttrycklighet som observerats under jämförelsen av undersökningsmaterialets källtext med dess måltext. De observerade förändringarna beskrivs och deras orsaker utreds.

8.1 TEXTINDELNING OCH KONJUNKTIONER

En text delas vanligtvis upp i stycken. Längre texter delas också upp i avsnitt och kapitel. Syftet med att dela upp en text är att markera att textens fokus flyttas till ett nytt ämne eller aspekt eller att textens utveckling går framåt och att på så sätt hjälpa läsaren att tolka texten. Ett stycke kan vara hur kort eller långt som helst men bör behandla ett avskilt ämne. Att bryta upp ett långt stycke i flera delar trots att de bara behandlar ett enda ämne kan vara effektivt eftersom det kan lätta upp den visuella bilden av texten. Likaså kan korta stycken i dialog användas för att ge intrycket av till exempel en snabb ordväxling (Strunk & White 2000:15 ff).

Eftersom textens uppdelning är till hjälp för läsaren så innebär en tydligare uppdelning av texten att graden av uttrycklighet höjs.

Då det gäller den undersökta texten så kan den ses som hierarkiskt uppdelad i tre nivåer: kapitel, stycken och meningar.

Måltextens fyra undersökta kapitel motsvarar exakt de fyra kapitlen i källtexten och uttrycklighetsgraden är därmed densamma i de båda texterna.

Antalet stycken i måltexten är överraskande nog nästan exakt samma som antalet stycken i källtexten. De två texterna omfattar 242 respektive 244 stycken, men det rör sig inte om samma stycken. Under översättningen har vissa av källtextens stycken delats upp och återgivits som flera stycken i måltexten medan andra har slagits ihop till längre stycken. Uppdelning av stycken har gjorts i de långa beskrivningarna av miljöer och personer som återfinns i de två första kapitlen och sammanslagning av stycken har gjorts i dialoger:

fa-qāla bi-ṣawtihi l-qawīyi:

— *šaxsun yarūmu li-ttifāqa maṣahā Ṣalā ʿiḥyāʿi laylatin*. (Mahfouz u.d.:85).

I källtexten föregås ett stycke innehållande en replik av ett stycke med information om repliken. I den svenska måltexten är de två enheterna kombinerade till ett enda stycke:

– En som önskar träffa en överenskommelse med henne angående aftonföreställningen, sade han med sin kraftfulla röst (Mahfouz 1990:94).

I svenska texter, liksom texter skrivna på engelska och andra språk, finns normer för hur styckeindelning sker. Normalt delas en text upp så att varje stycke behandlar en scen eller en episod av de scener eller episoder som hela texten omfattar. Texter på arabiska avviker dock ofta från sådana normer och då är det översättarens uppgift att styckeindela måltexten så att den följer målspråkets normer (Dickins m.fl. 2002:138).

Skillnaderna mellan källtexten och måltextens styckeindelningar kan förvisso leda till ökad uttrycklighet men det finns en möjlighet att anledningen till måltextens annorlunda styckeindelning är de normer som är gällande för källspråket respektive målspråket och inte på det universella kännetecknet för översättningar.

Även på meningsnivå skiljer sig måltexten från källtexten i det att källtextens långa meningar ofta är återgivna med flera korta i måltexten. Detta är väntat eftersom arabiska meningar tenderar till att vara längre än engelska och att översättaren då måste dela upp arabiska meningar i flera engelska (Dickins 2001:136). Detsamma borde vara giltigt även vid översättning från arabiska till svenska.

Skillnaderna i meningarnas längd och antal kan förklaras av språkens skilda sätt att foga satser till varandra. I svenska är det vanligt att huvudsatser fogas till varandra asyndetiskt med skiljetecken och versal inledande bokstav. Arabiska meningar fogas däremot normalt till varandra syndetiskt med hjälp av någon form av konjunktion (Holes 2004:266):

wa-ḡābati-l-xādimu diqāʿiqa tumma Ṣādat wa-hiya taqūlu:

"*tafaḍḍal*", *wa-ḌawsaḌat lahu fa-daxala wa-raqiya warāḌahā fi sullamin mutaḳāribi l-darajāti ntaḳā bihi Ḍilā dihlīzin tumma fataḳat lahu bāban fi muwājahatihi ntaqla minhu Ḍilā ḳujratin muḳlimatin fa-ḳalla wāḳifan Ḍalā kaḳabin min-a-l-madxali wa-huwa yaḳḳitu Ḍilā Ḍaḳḳāmi l-xādimi wa-hiya tajrī, tumma wa-hiya taḳūdu ḳāmilatan miḳbāḳan, wa-tatabbaḌahā bi-Ḍaynayhi wa-hiya taḳaḳuhu Ḍalā xuwānin wa-tajīḌu bi-kursiyin Ḍilā waḳḳi l-ḳujrati wa-taḳifu Ḍalayhi li-tuḳḳila l-miḳbāḳa l-kabīra l-mudallī min-a-l-saḳfi tumma tuḳḳidu l-kursiya Ḍilā mawḳiḳihi wa-taḳmilu l-miḳbāḳa l-ḳaḳīra wa-tuḳḳādiru l-ḳujrata ḳāḳilatan fi Ḍadabin: "tafaḍḍal bi-l-ḳalūsi ya sayyidi". (Mahfouz u.d.:85 f).*

Översättning till svenska lyder:

Tjänarinnan försvann några minuter, kom tillbaka och sade: "Varsågod." Hon öppnade dörren för honom, han steg in och gick bakom henne uppför en brant trappa som förde upp till en hall. Här öppnade hon en dörr mitt emot in i ett mörkt rum. Han stannade på tröskeln och lyssnade efter ljudet av tjänarinnans fotsteg. Hon återvände med en lampa i handen och han följde henne med blicken medan hon satt den på ett bord, placerade en stol mitt i rummet och ställde sig på den för att tända den stora lampan i taket, därpå satte tillbaka stolen på dess plats, tog den lilla lampan och lämnade rummet, i det hon artigt sade: "Varsågod och sitt, min herre." (Mahfouz 1990:94 f)

I källtexten återfinns de tre konjunktionerna *wa*, *fa* och *tumma* i större mängd än måltextens *och*, *medan* och *därpå*. Måltexten innehåller däremot fler punkter och kommatecken än källtexten.

Konjunktionernas funktion är att förklara för läsaren vilka relationer som finns mellan det som tidigare uttryckts och vad som följer i en text. Halliday och Hasan identifierar konjunktionen som en cohesive device och delar upp konjunktionerna i fem olika kategorier efter vilken typ av relation de skapar i texten: additiva, adversativa, temporala, kausala och övriga. Den sista kategorin benämner Halliday och Hasan

också *continuatives* (Baker 1992:191 f).

På arabiska används partiklarna *wa*, *fa*, *tumma*, *ʔaw*, *ʔam* och *bal* för att samordna meningar. Beroende på sammanhanget kan några av partiklarna uttrycka flera olika sorters samordning (Holes 2004:268 ff).

Partikeln *wa* används i exemplet ovan både för att inleda nya satser och för att beskriva ett händelseförlopp. Översättningen återger detta med punkt respektive *och*. Partikeln används dessutom i satsen som inleds med orden *wa-hiya taḍaʕuhu* för att skapa en så kallad *ḥāl*-sats vilket innebär att den beskriver omständigheterna i vilken en handling äger rum. I översättningen återges detta *wa* som *medan*. Slutligen används partikeln för att återge två samtida handlingar vilket i översättningen återges som *i det hon artigt sade*.

Partikeln *fa* samordnar meningar likt *wa* men indikerar också att den efterföljande meningen är en konsekvens av den föregående (Holes 2004:271). I källtexten är det tydligt att de satser som inleds med *fa* beskriver handlingar som sker som konsekvenser av föregående handlingar. I det första fallet bereder tjänarinnan plats åt Herr Ahmed och som ett resultat av det stiger han in. I det andra fallet sker samma sak. Tjänarinnan öppnar en dörr till ett mörkt rum och på grund av att rummet är mörkt stannar Herr Ahmed på tröskeln. Ingen av dessa relationer återges uttryckligen i översättningen vilken istället sammanfogar meningarna med ett kommatecken respektive en punkt. Verbet *ʔawsaʕa* betyder *att utvidga*, *att bredda* eller *att göra rymligare* (Wehr 1974:1067). Betydelsen är värd att notera eftersom översättningen tolkar det som att tjänarinnan öppnar dörren.

Partikeln *tumma* indikerar likt *wa* ett framåtskridande i handlingsförloppet men den fungerar på en nivå ovanför *wa* i det att den introducerar en helt ny händelse eller riktning i den beskrivna handlingen (Holes 2004:272). Översättningen markerar källtextens bruk av *tumma* dels med punkt och ny mening och dels med ordet *därpå*. Båda tillvägagångssätten verkar rimliga, speciellt det senare då både *tumma* och *därpå* hör hemma i konjunktionkategorin *continuatives*.

Konjunktionernas typer och användningsfrekvens i en text varierar mycket beroende på vilket språk en text är skriven på. Just arabiskans bruk av konjunktioner jämfört med engelskans är välkänt. Engelska texter tenderar till att ha jämförelsevis korta meningar som sammanfogas med en stor mängd olika konjunktioner som var

och en bestämmer relationen mellan meningarna på ett entydigt sätt. Arabiskan tenderar däremot till att ha längre meningar och använder ett fåtal konjunktioner med breda betydelsespektrum vars specifika betydelse är beroende av sammanhanget (Baker 1992:192 f). Skillnaderna i olika språks användning av konjunktioner gör det vanskligt att uttala sig om huruvida översättningens höjer graden av uttrycklighet genom sin användning av konjunktioner. Som exemplet ovan visar tycks måltexten i vissa fall sakna de relationer som källtextens konjunktioner uttrycker medan den i andra fall åtminstone tangerar källtextens uttrycklighet.

8.2 PRONOMEN

En av strategierna för ökning av uttrycklighetsgrad som Vilma Pápai identifierade då hon gjorde sin undersökning av engelska och ungerska texter var att ett pronomen i en engelsk källtext ersattes med ett substantiv i den ungerska måltexten (Pápai 2004:150).

Ordklassen pronomen räknas till språkets slutna ordklasser, vilket innebär att dess ord sällan ändras och att inte heller några nya ord läggs till. Det innebär i sin tur att antalet medlemmar i ordklassen är litet jämfört med de öppna ordklasserna vilka ständigt är utsatta för tillägg och förändringar. I svenskan räknas antalet pronomen till färre än två hundra. Trots att orden utgör en så väldigt liten del av ordförrådet så beräknas mellan 10 och 25 procent av texter skrivna på svenska bestå av pronomen. Pronomen har i sig själva knappt någon betydelse utan de får sin betydelse ur kontexten genom att syfta på korrelat som är betydelsebärande (Hultman 2003:90 f). Pronomen som kan ersätta substantiv som huvudord i fraser kallas substantivistiska pronomen. De bildar då indirekta referenser till korrelaten och det är upp till läsaren att koppla ihop pronomen med korrelat.

Användning av pronomen sänker graden av uttrycklighet på två sätt jämfört med användning av substantiv. Dels medför pronomen en indirekt syftning och dels kan det medföra en tvetydighet i sådana fall där det finns flera möjliga korrelat.

En strategi som översättningen gör bruk av är att återge pronomen som syftar på subjekt i verbalsatser och som i källtexten antyds implicit genom verbböjningen med substantiv i måltexten:

wa-ranat ʔilayhi bi-basmatin laʔifatin wa-qālat bi-rajāʔin: (Mahfouz u.d.:117)

Meningen återges delvis med:

Modern betraktade honom med ett vänligt leende (Mahfouz 1990:125).

Källtextens andra sats är i vanlig ordning flyttad så att den i måltexten återfinns efter repliken. I måltexten identifieras talaren uttryckligen som modern. I källtexten är det bara böjningen av verbet *ranā* i tredje person singularis femininum som signalerar att den talande är en kvinna. Av kontexten är det möjligt att koppla ihop det implicerade pronomenet med modern eftersom hon är den enda kvinnan i dialogen. Måltexten hade precis som källtexten kunnat referera till subjektet indirekt genom ett pronomen utan att någon tvetydighet hade uppstått men trots det så väljer översättningen att använda ett substantiv och ökar därmed uttryckligheten. En liknande förändring sker i följande exempel i den första meningen men inte i den andra:

— *ʔa-mā samiʔta bi-mādā ʔajābathu nafsuhu?. qālat idā lam tawaṣṣalhu ʔanta fa-sa-yarkabu l-bika ṣāhibanā..* (Mahfouz u.d.:11)

Ordet *nafsuhu* syftar på *al-jawād* som tidigare introducerats. Översättningen blir:

– Och har du inte hört vad hästen svarar sig själv? Den säger: "Om inte du körde honom skulle han rida på vår herre bejen..." (Mahfouz 1990:11)

Även pronomen som betecknar andra satsdelar än subjekt återges i måltexten som substantiv:

wa-likay yuṭamʔina qalbuḥā ʔtādat ʔan yaṭufa bi-l-ḥujarāti muṣṭaḥabatan xādimateḥā māddatan yadahā bi-l-miṣbāḥi ʔamāmahā fa-tulqī fi ʔarkānihā naṣarātin mutafaḥḥiṣatan

xāʔifatan ʔumma taḡliqūhā bi-ʔihkāmīn, wāḥīdatan baʕda ʔuxrā,
(Mahfouz u.d.:7)

I översättningen återges meningsfragmentet med två meningar.

För att lugna sig brukade hon gå omkring i rummen åtföljd av sin tjänarinna. Hon höll lampan framför sig med utsträckt arm, kastade forskande och skrämde blickar in i varje hörn och stängde noga varje dörr efter sig (Mahfouz 1990:7).

Det intressanta är pronominalsuffixet *hā* som tillfogats verbet *taḡliqu* som objekt. Pronominalsuffixet motsvaras tillsammans med uttrycket *wāḥīdatan baʕda ʔuxrā* i måltexten av *varje dörr*. Än mer anmärkningsvärt än att pronomenet ersatts med ett substantiv är att korrelatet faktiskt inte är några dörrar. Pronomenet syftar nämligen på ordet *al-ḥujarāt*, det vill säga *rummen*. Några dörrar nämns inte i texten, utan det är information som har tillkommit under översättningen.

Översättningen har inte bara höjt graden av uttrycklighet genom att ersätta pronomen med substantiv utan också gjort ett fåtal sänkningar genom att tvärtom ersätta ett substantiv i källtexten med ett pronomen i måltexten:

wa-ʕīndamā ʔālat bihā muʕāṣaratu l-ʔarwāḥi bi-taḡaddumi l-
zamani taxaffafat min muxāwifihā kaṭīran wa-ṭmaʔannat li-
darajatīn ʔilā duʕābatihim-i-l-laṭī lam yajur ʕalayhā sūʔan qaṭṭu
[...] (Mahfouz u.d.:8).

Översättningen ersätter här källtextens *muʕāṣarat al-ʔarwāḥ* med *att umgås med dem* där pronomenet *dem* syftar tillbaka på ett korrelat som utgörs av *demonerna* och som nämns i det föregående stycket, en halv textside tidigare:

Efterhand som hon vande sig vid att umgås med dem avtog hennes fruktan betydligt och hon kom att hysa en viss fördragsamhet gentemot deras skämtsamheter som aldrig gjorde henne illa (Mahfouz 1990:8).

En annan förändring kopplat till användningen av pronomen är då ett nomen med ett tillhörande possessivt pronominalsuffix översätts med ett substantiv i bestämd form:

*wa-ttajahat-i-l-marʔatu ʔilā l-mirʔāti wa-ʔalqat ʔalā ʔūratihā
nazratan fa-raʔat mandīla raʔsihā l-bunniyya munkamišan
mutarājaʔatan wa-qad tašaʔʔaʔat xuʔlātun min ʔaʔrihā l-
kastanāʔiyyi fawqa l-jabīni, fa-maddat ʔaʔābiʔahā ʔilā ʔuqdatihī
fa-ḥallathā wa-sawwathu ʔalā ʔaʔrihā wa ʔaqadat ʔarfayhi fi
ʔanātin wa-ʔināyatin, wa-masaḥat bi-rāḥatayhā ʔalā ʔafḥatay
wajhihā kaʔannamā li-tuzīla ʔanhu mā ʔaliqa min ʔātāri l-nawmi*
(Mahfouz u.d.:6).

Den svenska översättningen lyder:

Hon gick fram till spegeln och kastade en blick på sin bild. Hon såg att hennes bruna huvudduk hade skrynklats och glidit bakåt och att några lockar av det kastanjefärgade håret fallit i oordning över pannan. Hon löste upp duken med fingrarna, slätade till den över håret och knöt skickligt ihop de två ändarna, och med handflatorna strök hon sig över kinderna som för att utplåna de sista spåren av sömn (Mahfouz 1990:6).

I exemplet har dels subjektet, som i källtexten är *al-marʔa*, återgivits med ett pronomen i måltexten och dels har fem stycken substantiv med possessiva pronominalsuffix återgivits med substantiv i bestämd form och därmed förlorat sin koppling till kvinnan. Båda typerna av förändringar får ses som en sänkning av graden av uttrycklighet.

I likhet med Pápais undersökning av texter översatta från engelska till ungerska så tycks även den här undersökta översättningen medföra att pronomen ersätts med substantiv i måltexten men också att det motsatta ibland sker.

Referens är en cohesive device som Halliday och Hasan identifierar som sammanhangsskapande och pronomen är ett sätt att skapa referens i en text. Användning av referens som sammanhangsskapande medel är något som skiftar både mellan olika

språk och inom ett språk beroende på texttyp. Ett språk kan sägas ha en allmän preferens för vissa typer av referenser och särskilda preferenser beroende på texttyp (Baker 1992:183). Blum-Kulka är medveten om att det inom olika språk finns olika normer och preferenser för användandet av cohesive devices, men hon avfärdar ändå inte att höjningen av graden av uttrycklighet kan bero på översättningsprocessen oavsett vilken påverkan källspråket och målspråket utgör på måltexten (Blum-Kulka 1986:19). Pápai kommenterar inte observationen att pronomen ersätts av nomen men hennes egen definition av uttrycklighet tyder på att hon ser det som ett resultat av översättningen. Det verkar därmed vara svårt att säkert säga exakt vad ersättningen av pronomen med substantiv beror på.

8.3 HYPONYM OCH HYPERONYM

Som synes har substantiv ersatt pronomen både då de har syftat på saker och personer. Då det gäller sättet som romanens personer refereras så har översättningen medfört omfattande förändringar förutom nämnda ersättning av pronomen med substantiv. Uttrycken *al-rajul*, *al-sayyid*, *al-marʔa* och liknande har med endast enstaka undantag översatts med Herr Ahmed, Amina och dylikt:

fa-lawwaḥa l-sayyidu bi-ḍirāʕihi ka-ʔannahu yaqūlu "mā ʔabʕaduhu min zamanin!" tumma tamtama:
 — *mundu ʔazmānin wa-ʔazmānin..!*
fa-ḍaḥikat fi tahakkumin wa-qālat bi-nabarātin tanummu ʕan-i-l-tašassiyi:
 — *fi ʔayyāmi l-šabābi l-laḍi maḍā..!*
fa-ranā l-sayyidu ʔilayhā muʕātiban thumma qāla:
 — *bi-waddī ʔan ʔamaṣṣa min lisāniki l-ʔaḍā.*
wa-lakinnahā wāṣalat ḥaḍīṭahā bi-naḥsi l-lahjati qāʔilatan:
 — *ʔaxaḍtuka laḥman wa-taraktuka ʕizāman..*
fa-ʔawmaʔa ʔilayhā muḥaḍḍiran wa-qāla:
 — *ʔinnī min ṣulbi rijālin yatazawwajūna fi l-sittina..*
 — *bi-dāfiʕi l-ʕiṣqi ʔam bi-dāfiʕi l-xarafi?!*
fa-qahqaha l-sayyidu qāʔilan:

yā waliyatun-i-ttaqī l-lāha wa-daṣṣinā natakallamu fī l-jiddi..

(Mahfouz u.d.:90)

I samtliga fall översätts ordet *al-sayyid* med Herr Ahmed trots att hans namn inte nämns en enda gång i källtexten:

Herr Ahmed viftade med armen som om han ville säga: "Så avlägset det är!"

– För evigheter sedan, muvlade han. Hon skrattade gäckande.

– I de flydda ungdomsdagarna! sade hon hämndlystet.

Herr Ahmed såg förebrående på henne.

– Jag skulle vilja suga ut giftet ur er tunga, sade han.

Men hon fortsatte i samma ton:

– Jag tog dig som kött och lämnade dig som ben...

Han höjde varnande pekfingret.

– Jag hör till de sega som gifte sig vid sextio...

– Av passion eller av senilitet?!

Herr Ahmed gapskrattade.

– Min fru, frukta Gud och låt oss tala allvar (Mahfouz 1990:98).

Förfarandet kan beskrivas som att en hyponym ersätter en hyperonym. En hyperonym är ett uttryck som jämfört med ett annat uttryck har ett bredare och mindre specifikt betydelsespektrum. En hyponym är motsatsen till hyperonym, det vill säga ett uttryck som har ett mer specifikt betydelsespektrum än ett annat. En översättning bör sträva efter att ersätta ett element i källtexten med ett motsvarande element i måltextern utan att betydelsen påverkas. Då målspråket saknar en lämplig motsvarighet kan och bör antingen en hyperonym eller en hyponym användas (Dickins m.fl. 2002:55). Användning av hyperonym och hyponym är vid sidan av pronominalisering ytterligare ett redskap för att skapa referenser i en text. Användning av uttryck med mer specifik betydelse kan då ses som ett sätt att skapa starkare referenser och därmed öka graden av uttrycklighet.

Översättningen av verbet *Zawmaʿa* i stycket är också värt att notera. Ordet kan bland annat betyda *att signalera*, *att göra ett tecken* och *att gestikulera* (Wehr 1974:

1101). Översättningen lägger till att Herr Ahmed utför gesten med pekfinger.

Även i sammanhang som inte är referensskapande översätts ord i källtexten med ord som har en märkbart mer specifik betydelse. Ett intressant exempel kan ses i följande textfragment:

Ṣalā hīnin talūhu lahā l-muxāwifu wa-l-Ḥaḥzānu ka-l-Ḥašbāhi l-xāwiyati fa-lā tastaḥiqqu Ḥillā-btisāmun riṭāḤun. (Mahfouz u.d.:8).

I svensk översättning blir det:

medan fador och sorger skymtade som tomma vålnader, på sin höjd värda ett beklagande småleende (Mahfouz 1990:8).

Det intressanta är att översättningen ersätter *ibtisām* med *småleende*. Enligt Hans Wehr har det enbart betydelsen *smile* (Wehr 1974:59). Ordet översätts på flera ställen med småleende men dess generella betydelse, leende, förekommer också:

wa-btasamat-i-l-marḤatu btisāmatan Ḥafqadahā l-tafkīru wa-l-qalaqu rūḥahā,

Meningensfragmentet översätts som:

Amina log ett leende som efter hennes grubbel och oro tedde sig livlöst (Mahfouz 1990:126).

Kanske finns det stämningar i texten som översättningen hjälper till att tolka åt läsaren och som gör att *småleende* passar bättre än *leende*. Översättningen gör en liknande tolkning av följande korta sats:

wa-basmalat (Mahfouz u.d.:5)

Verbet *basmala* hämtar sina rotkonsonanter från de fyra första konsonanterna i frasen *bi-smi l-lāhi l-raḥmāni l-raḥīmi* och betyder just att uttala invokationen *bi-smi l-lāhi*

l-rahmāni l-rahīmi (Wehr 1974:59). I måltexten heter det:

"I Guds den barmhärtige förbarmarens namn", mumlade hon (Mahfouz 1990:5)

Översättningen preciserar här sättet som frasen uttalas på. I scenen i romanen är kvinnan ensam i sitt rum mitt i natten vilket gör det är rimligt att antaga att hon mumlar för sig själv. Källtexten lämnar dock inga uppgifter om hennes röstläge.

8.4 KULTURSPECIFIKA TILLÄGG

Eftersom översättning av en text från källspråk till målspråk ofta innebär att texten förflyttas till en ny miljö eller ny kultur så måste översättaren se till att översättningen inte bara fungerar språkligt utan även att läsarna i den målspråkliga kulturen förstår de delar av texten som är specifika för källspråkets kultur. Ett sätt att hjälpa måltextens läsare att förstå texten är att förklara sådana ord som är knutna till källspråkets kultur i den löpande texten (Ingo 1991:202). För Vilma Pápai är översättarens tillägg av förklaringar som är nödvändiga på grund av skillnader mellan källspråk och målspråk och mellan källkultur och målkultur en höjning av graden av uttrycklighet (Pápai 2004:155).

De undersökta texterna är tänkta att läsas i miljöer som skiljer sig mycket åt. Skillnaderna är geografiska, kulturella, språkliga och dessutom är källtexten tillkommen ett par decennier tidigare än måltexten, och romanens innehåll är förlagd ytterligare några decennier tidigare. Därför är det naturligt att texten innehåller ord och uttryck som för en arabisk läsare inte utgör några problem att förstå, men som måste förklaras för en svensk läsare av måltexten.

Måltexten löser uppgiften att förklara främmande ord på två sätt. Dels är översättningen försedd med en ordlista som kortfattat förklarar ett antal ord och till vilken läsaren hänvisas genom kursivering i texten, dels förser översättningen läsaren med förklaringar genom tilläggsinformation i den löpande texten.

I det andra kapitlet beskrivs en klädomytesprocedur där flera olika klädesplagg omtalas och där deras benämningarna återges på olika sätt:

fa-ttajahat Zamīnātu ʔilā l-xuwāni li-taḍaṣa l-miṣbāḥa Ṣalayhā, fī hīnin Ṣallaqa l-sayyidu Ṣaṣāhu bi-ḥāfati ṣubbāki l-sarīri wa-xalaṣa l-ṭarbūša wa-waḍaṣahu Ṣalā l-wasādati l-latī tatawassatu l-kanabata, tumma qtarabat-i-l-marʔatu minhu li-tanziṣa malābisahu, wa-badā fī waqfatihi ṭawīla l-qāmati Ṣarīḍa l-mankibayni ḍaXma l-jismi ḍā kiršin kabīratin muktanizatīn-i-ṣtamalat Ṣalayhā jamīṢan jubbatun wa-quṣṭanun fī ʔanāqatin wa-baḥbahatin dallatā Ṣalā rafāḥiyati ḍūqīn wa-saxāʔin, [...] wa-lamma tadānat-i-l-marʔatu minhu basata ḍirāṢayhi fa-xalaṣat-i-l-jubbata Ṣanhu wa-ʔaṭbaqathā bi-l-Ṣināyatin tumma waḍaṣathā Ṣalā l-kanabati, wa-Ṣādat ʔilayhi fa-fakkat ḥizāma l-quṣṭāni wa-nazaṣathu wa-jaṢalat tadrujuhu bi-l-Ṣināyati nafsihā li-taḍaṣahu fawqa l-jubbati, Ṣalā hīnin tanāwala l-sayyidu jilbābahu fa-rtadāhu tumma ṭaqīyatahu l-bayḍāʔa fa-labisahā, (Mahfouz u.d.:11 f)

Översättningen till svenska lyder:

Amina gick fram till bordet för att ställa ner lampan medan han hängde upp sin käpp på sänggaveln och lade sin fez på kudden mitt i soffan. Hon kom närmare för att ta av honom kläderna. Där han stod var han lång och bredaxlad, välbyggd med stor, stadig mage, och insvept i en tunn *gubba* och en kaftan, vilka vittnade om en storslagen och luxuös smak, [...] Nu höll han ut armarna och Amina tog av honom *gubban*, vek omsorgsfullt ihop den och lade den på soffan. Hon gick tillbaka, hakade av kaftanbältet, tog av kaftanen och vek ihop den lika omsorgsfullt för att lägga den ovanpå *gubban*. Under tiden iförde mannen sig sin långskjorta och satte den vita hättan på huvudet, (Mahfouz 1990:12)

Orden *ṭarqīya* och *jilbāb* översätts med ord som beskriver vad de syftar på och därmed ges en förklaring till läsaren av måltexten. Lånordet *kaftan* ersätter källtextens *quṣṭān*. Måltexten översätter inte ordet *jubba*, utan kursiverar det och hänvisar därmed till den bifogade ordlistan. Ordet *ṭarbūš* översätts däremot. Det återges i

måltexten som *fez*, vilket naturligtvis inte heller är ett svenskt ord men som förmodligen är mer bekant i en svenskspråklig miljö. Dessutom tillåter ordet läsaren att associera till den källspråkliga miljön.

Ett exempel på hur tilläggsinformation införts i texten återfinns i det första kapitlet:

*fa-lā yalfitu l-nazaru bihi Zillā maʿāḍīnu qalawūni wa-barqūqi
lāḥat ka-ḥaṭyāfin min-a-l-maradati sāhiratan taḥta ḍawʿi l-nujū-
mi l-zāhirati* (Mahfouz u.d.:6).

I översättningen identifieras Qalawoun och Barquq som moskéer:

Det enda som fångade blicken var Qalawoun- och Barquouq-
moskéernas minareter, vilka avtecknade sig som vålnader av gigan-
ter under det gnistrande stjärnljuset (Mahfouz 1990:6).

Minareternas närvaro tyder förvisso på att de två namnen syftar på två moskéer, men möjligtvis är det svårare för en läsare i den målspråkliga miljön att dra den slutsatsen än för en läsare i den källspråkliga miljön.

Exemplet ovan är en tydlig indikation på att graden av uttrycklighet är högre i måltexten än i källtexten. I källtexten har författaren använt sig av en ellips, det vill säga en cohesive device, för att skapa sammanhang och därmed utelämnat underförstådd information. I måltexten har dels ellipsen fyllts och dels förklarar ellipsens innehåll två namn som inte direkt är uppenbara för läsaren. Enligt Pápai är båda strategierna universella för översättningar och medförande att graden av uttrycklighet höjs (Pápai 2004:150).

I följande stycke förklaras ett begrepp som förmodligen är uppenbart för den som är bekant med arabisk kafékultur och vattenpipor, men som är mer svårtolkat för en svensk läsare:

*wa-yartaḥḥiṣu ṣawtu l-nādili wa-huwa yunādī: "taṣmīratun
nādiyātun" ka-huṭāfi l-muḥaddīni fa-taqūlu li-naḥsiḥā fi surūrin:
"li-l-lāhi ḥāḥulāʿi l-nāsu .. ḥattā ḥādīhi l-sāḥati yaṭlubūna*

mazīdan min-a-l-taṣmīrati" (Mahfouz u.d.:9)

Översättningen ger:

kyparens röst när han ropar "färsk tobak" liknar böneutroparnas kallande. Hon säger roat för sig själv: "Å Gud, dessa människor... till och med så här dags kräver de mer tobak" (Mahfouz 1990:9).

Ordet *taṣmīra* betyder enligt Hans Wehr *filling* eller *filling-up* (Wehr 1974:644). I sammanhanget har det den underförstådda betydelsen påfyllning av tobak. Genom att ersätta ett ord med en underförstådd betydelse i källtexten med ett ord som uttalar det underförstådda höjer översättningen även i detta exempel graden av uttrycklighet.

9 SLUTSATS

Undersökningens mål är att jämföra en översättnings källtext med dess måltext för att finna skillnader mellan texterna som innebär en förändring av graden av uttrycklighet. I analysen ovan redovisas de typer av skillnader som observerades tillsammans med illustrerande exempel och kommentarer angående skillnadernas troliga orsaker.

Enligt uppsatsens hypotes är uttryckliggörande en inneboende egenskap hos översättningsprocessen och, som nämnts i ovan, beror uttryckliggörandet enligt Shoshana Blum-Kulka på förändringar i en texts så kallade cohesive markers. Därför är det naturligt att leta efter förändringar av graden av uttrycklighet bland de två jämförda texternas cohesive markers. Även Vilma Pápais undersökning ger vägledning om var förändringar skall sökas.

Analysen hittar flera olika typer av förändringar som innebär att graden av uttrycklighet förändrats vid översättningen. Några av dessa typer av förändringar är förbundna med kända språkskillnader som antingen på grund av grammatiska orsaker är nödvändiga eller på grund av normer gör sig gällande. Till de förra hör till exempel skillnader i bruk av konjunktioner, och till de senare hör de olika sätten att visuellt dela upp texten. Vidare finns det förändringar som inte kan förklaras med skillnader språken emellan. Översättningens vana att ge ord i måltexten en smalare betydelse

än motsvarande ord i källtexten samt att förse måltextern med tilläggsinformation är exempel på dessa förändringar. Genom att bortse från alla förändringar som eventuellt kan bero på språkskillnader finns det ändå, i den återstående typen av förändringar, stöd för att säga att graden av uttrycklighet enligt definitionen höjts vid översättningen av den undersökta texten.

De observationer som gjorts vid jämförandet av de två texterna har naturligtvis varit beroende på observatörens förmåga att på ett riktigt sätt läsa, tolka och förstå texterna. Detta är en felkälla som bör tagas i beaktande. Det är också anledningen till att undersökningen inte behandlar den cohesive device som benämns lexical cohesion. För att kunna uttala sig om lexical cohesion krävs god kännedom om ords alla betydelser och konnotationer. En annan tänkbar felkälla är att då kända språkskillnader nämnts så har dessa gällt språkparet arabiska-engelska varvid ett antagande gjorts att skillnaden även gäller språkparet arabiska-svenska.

De avgränsningar som inledningsvis sattes upp för uppsatsen och som uppfattades som tillräckligt snäva visade sig under arbetets gång kunna rymma mer än vad som först förutsågs. Med utgångspunkt i denna uppsats är det tänkbart att än mer avgränsade och specialiserade undersökningar skulle kunna genomföras för att djupare studera något av de områden som här har berörts. Genom att avgränsa en undersökning till att bara gälla en aspekt skulle en större textmassa kunna studeras och därmed ge mer allmänna resultat ur just den aspekten.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Baker, Mona. 1992. *In Other Words*. Routledge. Oxon.
- Baker, Mona. 1993. *Corpus Linguistics and Translation Studies - Implications and Applications*. I: Baker m.fl. (red). *Text and technology: in honour of John Sinclair*. John Benjamins Publishing Co. Amsterdam.
- Blum-Kulka, Shoshana. 1986. *Shifts of Cohesion and Coherence in Translation*. I: House, Juliane & Blum-Kulka, Shoshana. *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Gunter Narr Verlag. Tübingen.
- Chesterman, Andrew. 2004. *Beyond the particular*. I: Mauranen, Anna & Kujamäki, Pekka (red). *Translation Universals. Do They Exist?* John Benjamins Publishing Co. Amsterdam.
- Dickins, James m.fl. 2002. *Thinking Arabic Translation*. Routledge. Oxon.
- Holes, Clive. 2004. *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*. Georgetown University Press. Washington D.C.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Svenska Akademien. Stockholm.
- Ingo, Rune. 1991. *Från källspråk till målspråk*. Studentlitteratur. Lund.
- Mahfouz, Naguib. u.d.. *bayna al-qaṣrayn. maktaba miṣr*.
- Mahfouz, Naguib. 1990. *Mellan de två slotten*. Rabén & Sjögren. Stockholm.
- Nida, Eugene. 1964. *Towards a Science of Translation*. E. J. Brill. Leiden.
- Pápai, Vilma. 2004. *Explicitation. A universal of translated text?* I: Mauranen, Anna & Kujamäki, Pekka (red). *Translation Universals. Do They Exist?* John Benjamins Publishing Co. Amsterdam.
- Strunk, William & White, Elwyn Brooks. 2000. *The Elements of Style*. Fjärde upplagan. Allyn & Bacon. Needham Heights.
- Wehr, Hans. 1974. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Fjärde upplagan. Otto Harrassowitz. Wiesbaden.
- Wilss, Wolfram. 1981. *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart.